

rı olan caminin imamı olduğunu belirtir (*Tekmiletü's-Şekâik*, V, 496).

Eserleri. Kaysûnîzâde'nin şahsiyeti gibi eserleri hakkında da çeşitli bibliyografik eserler ve kataloglarda verilen bilgilerde hatalar mevcut olup Sellheim'in de ona nisbet ettiği eserler şunlardır: **1. Düstûrû'l-bîmâristânât.** İlâç yapıyla ilgili muhtasar bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2112). **2. Zâdû'l-mesîr fi 'ilâci'l-bevâsîr.** Dört fasıl ve bir hâtimededen oluşan risâle, mukaddimede belirtildiği üzere Mısır'da Menûfiye bölgesi şer'î hâkiminin isteği üzerine yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2093). **3. Tuhtetü'l-muhtâşer fi şinâ'ati't-ıbb.** Tıpla ilgili genel bilgileri ihtiva eden eser beş bölüme (makale) ve bunların altında çeşitli bab ve fassillara ayrılmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2007). **4. Muhtâşerü't-Tezkire.** İbnü's-Süveydî'nin (İbn Tarhan) *et-Tezkiretül-hâdiye* adlı tıbbî eserinin muhtasarıdır. Müellif mukaddimede dedesi Şemseddin Muhammed el-Küsûnî'nin de aynı eseri farklı bir şekilde ihtisar ettiğini belirtir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3728; Gotha, nr. 2026). **5. Risâle fi'l-kübâ** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2112, vr. 82^b-88^b). **6. Şerhu'l-Ceznâ'iyye.** Eserin mukaddimesinde fakih ve edip olduğu belirtilen Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman el-Ceznâ'i'ye ait *el-Münîr fi şinâ'ati't-tevfîk ve't-tekşîr* adlı vefklere dair kitap üzerine 23 Zilhicce 958'de (22 Aralık 1551) Edirne'de yazılmış bir şerhtir. Müellifin adı mukaddimede Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Küsûnî şeklinde tam olarak verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 147). Sellheim ayrıca *Mağâle fi'l-hamâmât*, *Mağâle fi cevâzi isti'mâli haccetü'l-bâdezehr el-hayevânî ve el-Mişbâh* adlı eserlerini zikreder (bu eserlerine ve yukarıda adı geçen eserlere ait diğer nüshalar için bk. Sellheim, I, 210-213).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cüнді), IV, 479; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 307-308; Sehâvî, *ed-Dev'ü'l-lâmî*, V, 100; VIII, 134; XI, 222; İbn İyâs, *Bedâ'i'u z-zühûr*, III, 134, 358; IV, 218; V, 43, 135, 188, 360; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 428; Kütübüddin en-Nehrevâlî, *el-Fevâ'idü's-seniyye fi'r-rîhleti'l-Medeniyye ve'r-Rümiyye* (*Mecmû'atü'l-fevâ'idü'l-müteferrika* içinde), Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2440, vr. 107^b-152^b; Selânikî, *Târih*, s. 51; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul, ts., I, 196-197; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, I, 461-462; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 82, 95; III, 37; *Keşfü'z-zunûn*, I, 753, 850; II, 1509, 1782; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, II, 120-121; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, s. 306; İsmet,

Tekmiletü's-Şekâik, V, 496; *Fihristü'l-kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VI, 27; *Sicill-i Osmâni*, IV, 107, 312, 721; *Osmanlı Müellifleri*, III, 239; Brockelmann, *GAL*, II, 594; *Suppl.*, II, 666; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 94-95; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 231, 413; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 180-181, 341; R. Sellheim, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1976, I, 202-213; Ahmed İsa, *Mu'cemü'l-e'tıbbâ*, Beyrut 1402/1982, s. 424-425, 439, 476; Bedi N. Şehsuvaroğlu v.dğr., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s. 82; Şeşen, *Fihristü mahtûâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 319 vd.; Ahmet Hulusî Köker, "Mısırlı Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmet Efendi'nin Hayatı", *Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmed Efendi (1512-1569)*, *Ankaralı Şair Hekim Nidai (1502-1570)*, Kayseri 1990, s. 1-7; Ali Rıza Karabulut, "Hekim Şaban Nidai'nin Eserleri", a.e., s. 66-94; Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara 1999, s. 32-41; Ekrem Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 3-89; Ruscuklu Hakkı Uzel, "Kanunî Süleyman Zamanında Bir Tıbbî Müşavere", *Türk Tıp Tarihi Arkiivi*, IV/14, İstanbul 1939, s. 103-105; R. Vesely, "Neues zur Familie al-Qūsūni: Ein Beitrag zur Genealogie einer ägyptischen Ärzte-und Gelehrtenfamilie", *Oriens*, XXXIII (1992), s. 437-444.

AHMET ÖZEL

KAYYIM

(القائم)

Vakıf mütevellisi ve camilerde temizlik görevlisi anlamında terim.

Sözlükte "bir işi yerine getiren, üstlenen kimse" anlamına gelen **kayyim** kelimesi terim olarak "hâkim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukukî tasarruflarda bulunmak üzere tayin edilen kimse" şeklindeki geniş anlamı yanında "vakıf mütevellisi" ve "camilerin temizlik işlerini yapan görevli" anlamında da kullanılmıştır. Kelime Allah'ın isimlerinden olan "kayyüm" ile de karıştırılmıştır. İslâm hukukunda ehliyetsizlik veya eksik ehliyet sebebiyle kişinin kısıtlanması durumunda hukukî tasarrufları velî, vasî veya kayyim vasıtasıyla denetim altına alınır. Ayrıca vekil bırakmadan ortadan kaybolan ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişinin hukukî işleri yahut vasî bırakmadan ölenin vasiyetlerini yerine getirmek için hâkim kayyim tayin eder. İslâm hukuku kaynaklarında genel olarak mütevellî, kayyim, nâzir ve müşrif aynı anlamda geçmekle birlikte örf göre bu kelimelere farklı mânalar da verilmiştir (İbn Nuceym, V, 328-329, 352-353, 386, 388, 407-409; İbn Âbidîn, VI, 564, 658-659, 683). Bu çerçevede

ve özellikle mütevellî ile birlikte görev yaptığı kayyim, vakıf malında tasarruf yetkisi olmayıp mütevellinin emrinde sadece bu malları gözetmek ve korumakla yükümlü kimseyi, nâzir ise mütevellinin vakıf işlerinde görüş aldığı kimseyi ifade eder. Müşrifin bölge veya ülke örfüne göre hem kayyim hem nâzir karşılığında kullanıldığı görülür. Kayyim ayrıca mütevellinin iyi hal üzere olmaması, vakfı idareden âciz veya kısıtlılık altında bulunması yahut kayıp olması gibi sebeplerle vakıf işlerini yürütmek için hâkimin tayin ettiği kimseye de denir. Bu durumda "kâimmakâm-ı mütevellî" ile eş anlamlıdır.

Cami ve mescid vakıflarının mütevellileri veya mütevellinin emrinde vakıf malını koruyan kişilerin kayyim diye anılması, zamanla cami ve imaretlerin bakım ve temizliğini üstlenen görevlilere de kayyim denilmesini açıklayıcı mahiyettedir. Camilerin temizlik işleri görevlisi mânasıyla kayyimlik, türbedarlık ve hizmetçilik gibi "cihât-ı bedeniyye" denilen, iş ve sanata dayanıp ilim tahsiline gerek göstermeyen cihetlerdendir (bk. CİHET). Kayyimlik tevcihinde yeterlilik, vücutça sağlamlık ve bilirkşi raporu gerekiyordu. Bu göreve ehil olmayanların tayin edilmesi uygun görülmediğinden herhangi bir yetersizliğin tesbiti durumunda görev başkasına verildi. Kayyımın vefatı halinde bu işi yerine getirmeye muktedir oğlu varsa yerine tayin edilirdi. Birden çok evlâdı olması durumunda ise büyük ve ehliyetli olanı tercih edilirdi. Çocukları arasında görevi yerine getirecek nitelikte biri bulunamazsa vazife başkasına verildi.

Vâkıfın vakfiyede takdir ettiği maaşın az olması veya fiyat artışlarından dolayı zamanla yetersiz duruma düşmesi halinde mahkeme kararıyla kayyımın maaşına zam yapılabilirdi. Yine kayyim, geçerli kanunî mazereti olduğunda seçeceği kişinin ehliyetli olması ve kadının da uygun görmesi şartlarıyla kendi adına yürütmek üzere görevini bir nâibe havale edebilirdi.

Osmanlılar'da önceleri cihet tevcihleri vakıf şartlarına göre yapılmakta, uygulama kazaskerler ve kadıların sorumluluğu altında bulunmaktaydı. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kurulduktan (1826) sonra bu konudaki uygulamalar çıkarılan çeşitli nizamnamelerle düzenlendi. 1924 yılında Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılıp Diyanet İşleri Reisliği kurulunca kayyimlar da çıkarılan bütçe kanunlarında imam-hatip ve müezzinler gibi "hayrât-ı şerife ha-

KAYYİM

demesi” unvanıyla zikredilmiştir. 1931’de bütün cami ve mescidlerin idaresiyle bunların görevlileri Evkaf Umum Müdürlüğü’ne devredilmiş ve bu uygulama 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950’de 5634 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı’nın merkez ve taşra teşkilâtı kadroları yeniden belirlenirken imam-hatip ve müezzin-kayyim kadroları “hayrat hademesi” unvanıyla anılmış, 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kurulu ve Görevleri Hakkında Kanun’un geçici 7. maddesiyle hayrat hademesi tabiri “cami görevlileri” şeklinde değiştirilmiştir. Aynı kanununun 18. maddesi gereğince hazırlanan 15 Eylül 1967 tarih ve 12700 sayılı yönetmeliğin 5. maddesinde müezzin-kayyimların görevleri arasında camilerin ibadete açık bulundurulmasının sağlanması, teberükât eşyasının korunması ve temizliğin yapılması da sayılmıştır. Başkanlıkça tesbit edilecek camilere bir veya daha fazla kayyim kadrosu verilebileceği, kayyım bulunan camilerde anılan görevleri müezzinlerin değil kayyimlerin yapacağı belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Hukuk Lûgati, Ankara 1991, s. 14; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râîk* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1418/1997, V, 328-418; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1415/1994, VI, 564, 633-634, 658-659, 683; X, 413; Ömer Hilmi, *Ahkâmü’l-evkâf*, Ankara, ts., s. 14, 105, 106; *Tevcih-i Cihât Nizâmnamesi ve Harç Tarifesi*, İstanbul 1332; Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, İstanbul 1940, s. 37, 297; a.mlf., *Vakıf Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara 1966, s. 31; Ahmet Uzunoğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, İstanbul 1978, s. 70, 152; Aydın Tunçay, *Eski Vakıf Hükümlerimiz (Ömer Hilmi Efendi) ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*, İstanbul 1984, s. 90, 239-242; Nihat Aktürk v.dğr., *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987)*, Ankara 1987, tür.yer.; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 125, 268, 298, 299, 305, 311, 341, 342, 345, 352; Pakalın, II, 223; “Kayyım”, *Mu.F.*, XXXIV, 143-144.

İSMAİL ÖZMEL

KAYYÛM

(القَيُّوم)

Allah’ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte “doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak” anlamındaki kıyâm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup “her şeyin varlığı

kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden” demektir. Kıyâm kökünün ifade ettiği mânaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah’a nisbet edilmemekte, diğerleri ise ulûhiyyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde kayyûm ismi içinde mütalaa edilmektedir. Aynı kökten türeyen kâim sıfatı iki yerde, makâm ve kayyûm da üçer âyette Allah’a izâfe edilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Âl-i İmrân sûresinde (3/18) Allah’ın birliğini vurgulayan âyetteki kâim kelimesi, “her fiil ve buyruğunda adaleti ayakta tutup hikmeti gerçekleştiren” mânasıyla (Mâtürîdî, vr. 73^b; Şevkânî, I, 295) Allah’ı nitelemektedir. Ra’d sûresindeki âyette (13/33) yer alan ve “her canlının fiil ve davranışını sanki tepesinde duruyormuş gibi tesbit edip canlının varlığını sürdüren” anlamına gelen kâim de tevhid ilkesini pekiştirmektedir. “Rabbin huzuruna çıkmak, huzurunda durmak” mânasındaki makâm kelimesi ise buna hazırlanmanın bilincini taşıyanlara dünya ve âhiret mutluluğunun sağlanacağını ifade eden kompozisyonlar içinde geçmektedir (İbrâhîm 14/14; Tâhâ 20/111; er-Rahmân 55/46). Kayyûm ismi iki âyette (el-Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2) “Allah kendisinden başka tanrı bulunmayan, hay ve kayyûm olandır” meâlindeki kelime-i tevhidin sonunda yer almış, bir âyette de kıyametin tasviri sırasında hay ismiyle birlikte lafza-i celâl yerine kullanılmıştır (Tâhâ 20/111).

Kayyûm, doksan dokuz isme yer veren Tirmizî ve İbn Mâce listesine alınmış (İbn Mâce, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 82), ayrıca, “Kendisinden başka tanrı bulunmayan, hay ve kayyûm olan Allah’tan bağışlanmayı talep eder, O’na arz-ı halde bulunurum” diyen kimsenin savaştan kaçma derecesinde büyük günah işlemiş olsa bile affedileceğini bildiren hadiste kelime-i tevhid biçimindeki yaygın kullanılış şekliyle tekrar edilmiştir (Ebû Dâvûd, “Vitr”, 26; Tirmizî, “Da‘avât”, 17). Kelime şekli açısından zengin muhtevalı (mübalağalı) sıfat konumunda bulunan kayyûmun eş anlamlısı “kayyâm” da Hz. peygamber’in gece ibadeti sırasında Allah’a arzettiği uzunca bir münacaat metninde “kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi” mânasında yer almıştır (*Müsned*, I, 298, 308; Buhârî, “Tevhîd”, 24; Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 199; Tirmizî, “Da‘avât”, 29). Esasen Hz. Ömer dahil olmak üzere sahâbî ve tâbiîlerden bazı âlimlerin Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde geçen kayyûm ismini kayyâm şeklinde okudukları nakle-

dilmektedir (Şevkânî, I, 243, 282). Sözü edilen metin bazı rivayetlerde “gözetip koruyan” anlamındaki “kayyim” şeklinde de kaydedilmiştir (*Müsned*, I, 358; Buhârî, “Teheccüd”, I, “Tevhîd”, 8, 35).

Kıyâm kökünden türeyip Kur’an âyetleri ve hadis metinlerinde Allah’a nisbet edilen kelimelerden sıfat sîgasında olmayan makam istisna edilirse geride kâim, kayyim, kayyâm ve kayyûm isimleri kalır. Kâim süreklilik arzetmeyen, kayyim ise sebat ve devam özelliği taşıyan sıfatlardır. Kayyâm ve kayyûm hem süreklilik hem de mübalağa ifade eder. Bu kavramların tamamını göz önünde bulunduran âlimlerin zât-ı ilâhiyye hakkında yaptıkları nitelemeleri üç noktada toplamak mümkündür: Allah bizâtihî kâim ve mevcut olup kimseye muhtaç değildir; bunun bir gereği olarak ezeli ve ebedîdir, her şeyin ibtidâen var olması ve mevcudiyetini sürdürmesi ancak O’nun yaratması, maddî ve mânevî ihtiyaçlarını giderip korumasıyla mümkündür. Hz. Peygamber’in gece ibadetine yaptığı, “Allahım! Bütün övgüler sana hasır. Sen kâinatı ve orada bulunanları yaratan ve yaşatansın (kayyim). Her çeşit övgü sana lâyıktır. Sen göklerin, yerin ve orada bulunanların hükümlerine mâlikisin” anlamındaki niyazi da bu anlayışı destekler mahiyettedir.

Kayyûm ismini tasavvufî yaklaşımla yorumlayan Abdülkerim el-Kuşeyrî’ye göre Allah’ın bütün nesne ve olayları yönetimi altında bulundurduğunun bilincini taşıyan kimse, sürekli tedbir alma endişesi ve başkasına boyun eğme zahmetinden kurtulup gönül rahatlığıyla yaşar, böyle bir kimse için dünya önemsencek bir değer taşımaz (*et-Tahbîr fi’t-tezkîr*, s. 76).

“Bizâtihî mevcut, ezeli ve ebedî” şeklindeki mânasıyla kayyûm ismi ewel, âhir ve bâkî isimleriyle muhteva beraberliği içinde olur. “Kâinatı yaratan ve yöneten” anlamı çerçevesinde ise kevnî isimlerle açıklayıcı ve tamamlayıcı münasebetine girer. Kayyûm “bizâtihî var olma” mânasıyla sübûtî, her şeyden müstağni oluş yönüyle selbî, kâinatı yaratıp yaşatması açısından ise fiilî sıfatlar grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “kvm” md.; *Lisânü’l-Arab*, “kvm” md.; *Müsned*, I, 298, 308, 358; Buhârî, “Teheccüd”, I, “Tevhîd”, 8, 24, 35; Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 199; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 26; İbn Mâce, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 17, 29, 82; Taberî, *Câmî’u’l-beyân* (Bulak), III, 4-5; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 61^b, 73^b;